

İKTİSADİ KALKINMADA DEVLET-PİYASA NİSPİ ROLLERİNE İLİŞKİN TARTIŞMALARA “WASHINGTON- SONRASI KONSENSÜS” SON NOKTAYI KOYDU MU?

Ali ŞEN*

Özet: Yapısalcı, neoklasik ve revizyonist kalkınmacı devlet yaklaşımlarından sonra, neoliberal dönemin paradigması olan Washington Konsensüs (WK), kalkınma yardımı yapan uluslararası finansal kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere (GOÜ) önerdiği “piyasa dostu” bir reçete olmuştur. Ancak, GOÜ’lerin neoliberal politikalarla olan deneyimleri krizlerle sonuçlanınca, Washington-Sonrası Konsensüs (WSK) devlet ve piyasa faktörlerinin performansını daha iyi bir düzeye çıkarmaya çalışan yeni neoliberal ekonomi politikaları seti olarak ortaya çıktı. Bu çalışmanın amacı, iktisadi kalkınma sürecinde devlet-piyasa rollerini incelemek ve bunu özellikle WK ve WSK paradigmaları çerçevesinde tartışmaktır. Bu makale, WSK’nın devlet-piyasa bağlamında WK’ya göre oldukça önemli ilerlemeler sağladığını kabul etmekle beraber, onun bazı sınırlama ve açmazlarına da işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi kalkınma, geliştirmekte olan ülkeler

I. Giriş

II. Dünya savaşı sonrasında IMF, DB ve GATT (WTO-DTÖ) gibi uluslararası kurumların ortaya çıkması, dünya ekonomisinde *piyasanın* artan önemini adeta sembolleştirmiş oldu. Ancak AGÜ’ler içindeki pek çok gözlemci için bu kurumlar, büyük ölçüde gelişmiş ülkeler tarafından kontrol edilmekteydi ve bu ülkeler bireysel olarak uluslararası sistemi ve onun kurumlarını tek başlarına değiştirebilecek güçten yoksun olduklarının farkındaydılar. Bu yüzden, AGÜ’lerin büyük çoğunluğu 1970’li yıllara kadar, devletin öncülüğünde veya onun ekonomideki aktif rolü ile kalkınmalarını gerçekleştirmek istediler. Fakat 1970’lerin ortalarından itibaren petrol şokları ile başlayıp gelişen ekonomik problemler, 1980 başlarından itibaren dış borç krizleriyle son buldu.

Borç vericilerin başında yer alan aktörlerden ABD Hazinesi, IMF ve Dünya Bankası 1980 ortalarından itibaren, geliştirmekte olan ülkelere (GOÜ) sağladıkları kalkınma yardımlarına karşılık, onlardan piyasa ağırlıklı bir dizi politikaları hayata geçirmelerini talep etti. “Washington Konsensüs” (WK) olarak isimlendirilen bu istikrar ve kalkınma politikası reçetesi, 1990’lı yıllar boyunca GOÜ’lerin karşılaştıkları krizlerin ardından, hem teorik olarak ve hem de uygulanabilirlik bakımından tartışılmaya başlandı. Bu süreç, WK’nın

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD.

Washington sonrası-Konsensüs (WSK) olarak adlandırılan farklı bir paradigma ile yer değişmesiyle noktalandı. Yeni paradigma, Washington Konsensüs'ün sürekli teorik ve politik ithamlara maruz kaldığı katı neo-liberal politikalarının sınırlamalarından uzaklaşmak anlamına gelirken, devletin piyasaya yönelik bazı müdahalelerinin pozitif bir katkı getirebileceğine ve piyasa mekanizmasının iyi ve verimli işleyişi için çeşitli kurumlara olan ihtiyaca vurgu yaptı. Bu çalışmanın amacı, iktisadi kalkınma sürecinde devlet-piyasa rollerini incelemek ve bunu özellikle GOÜ'lere yönelik geliştirilen Washington Konsensüs ve Washington-Sonrası Konsensüs paradigmaları çerçevesinde tartışmaktır.

II. Washington Konsensüs Öncesi Kalkınma Tartışmaları: Daha Çok Devlet mi? Daha Çok Piyasa mı?

Az Gelişmiş Ülkeler'deki (AGÜ) kalkınma çabaları, ekonomik kalkınmada devlet ve piyasanın nispi yer ve önemi hakkındaki ihtilafli tartışmaların da konusunu teşkil etti. II. Dünya Savaşı sonrasında bu yana geçen dönemin büyük bir kısmında bu tartışma, iktisadi faaliyetlerin tamamının kamu ekonomisi içine alınmasını öneren sosyalist öğretisi ve uygulamalarını gözardı edilirse, piyasaya ağırlık veren neoklasik ekonomi taraftarları ile devlet müdahalesini öne çıkaranlar arasında giderek kızıştı.

Aslında iktisadi kalkınmada piyasa ile devletin yerini belirlemeye yönelik en önemli bir dönüm noktasının Keynezyen devrim ile gerçekleştiği söylenebilir. Keynes esas itibarıyla liberal iktisadi görüşe kalpten bağlı bir iktisatçı olduğu ve piyasanın pozitif gücüne inandığı halde, bireysel tercihlerin bir kolektif irrasyonelliğe dönüşmesi durumunda devlet müdahalesine olan ihtiyaca işaret etmekteydi (Balaam ve Veseth, 2001: 55). Keynes, Büyük depresyon gibi piyasa başarısızlıklarının ortaya çıktığı durumlarda, ekonomide bozulan dengenin piyasa güçlerinin serbest hareketiyle kurulamayacağını belirtmiş ve tam istihdamda yeniden sağlanması gereken dengenin, ancak devletin iktisadi hayata makro ekonomik politikalarla müdahalesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Keynes'in klasik liberal ekonomik düşünceden farklı olarak, piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkabileceğini varsayması ve devlet müdahalesinin gerekli olduğunu kabul etmesinin AGÜ'lerin kalkınması açısından da bir yansıması olmuştur. Bu da, klasik liberalizmin her ekonomiye ve her ekonomik şarta uygulanabilir tek ve evrensel bir bilim olamayacağını ima etmiş olmasıdır. Bu anlamda, 1970'lere kadar hakimiyetini sürdürmüş olan kalkınma iktisadının temel bir varsayımı olan 'AGÜ ekonomilerinin gelişmiş ekonomilerden farklı olduğu ve bu yüzden de devletin merkezi bir role sahip olması gerektiği' düşüncesine destek vermek anlamına geliyordu (Gilpin, 2001: 311).

A. Yapısalcı Görüş

İktisadi kalkınma alanında önde gelen iktisatçılar, özellikle bu dönem boyunca gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yolundaki engellerini aşabilmeleri

için iki noktanın önemine özellikle vurgu yaptılar. Bunlardan ilki, devletin iktisadi hayattaki aktif ve insiyatif alan konumu, diğeri ise yeni bir düzenlemeye gidilmediği takdirde uluslararası ekonomik ortamın bu ülkelerin kalkınmasına müsait bir yapı arz etmediği tespitiydi. Özellikle 1950 ve 1960'lardaki kalkınma iktisadı teorisinde yer bulan bu görüşler, genel olarak "yapısalcı" yaklaşım olarak değerlendirildi. Yapısalcıların temel çıkış noktası, yaygın piyasa başarısızlıklarının az gelişmiş ekonomilerin karakteristik bir özelliği olduğu yolundaki tespitlerine dayanmaktadır (Öniş, 1995: 98). Bu iktisatçılar, çok düşük tasarruf oranları, yetersiz eğitim sistemleri ve esnek olmayan ekonomik yapılar gibi piyasa başarısızlıklarının, AGÜ'leri içinden çıkamadıkları sürekli bir kısır döngüye soktuğunda birleşmişlerdi. Ayrıca yine bu teorisyenler, tarımsal ve madensel hammaddelere dayalı ihracat yapılarının bu ülkeleri, dış ticaret açısından sürekli olumsuz sonuçlanacak bir dış ticaret hadleri ile karşı karşıya bırakacağını iddia ediyorlardı. Bundan dolayı, onlar böyle bir dış ticaret çerçevesini, AGÜ'ler için "büyümenin motoru" olarak hizmet eden değil; onların bu konudaki "karamsarlık"larını arttıran bir yapı olarak ortaya koydular.

Geniş ve çok boyutlu bir piyasa başarısızlığının ve güçlü bir özel müteşebbis kesimin mevcut olmadığı bir ortamda, yapısalcı yaklaşım açısından gelişmiş ülkelere yetişmenin yolu, devletin ekonomik hayatta aktif ve müdahaleci olmasından ve kamu yatırımlarını arttırmasından geçmekteydi. Ayrıca bu yaklaşımın teorisyenleri ekonomik kalkınmanın ancak korumacılıktan ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden geçtiğine inandılar ve AGÜ'lerin kendi sanayilerini yüksek tarife duvarları arkasında kurmasını teklif ettiler (Singer, 1950; Myrdal, 1957; Prebish, 1959; Nurkse, 1961). Diğer taraftan bu kampın bazı kalkınma iktisatçıları ve onlarla aynı paraleldeki politika yapıcıları, uluslararası toplumun AGÜ'lerin kalkınma misyonuna karşı kayıtsız kalmaması hususuna vurgu yaptılar. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin bu ülkelere büyük ölçekli dış yardımlarda bulunmalarını ve diğer teknik imkanlarla onları desteklemelerini önerdiler. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin AGÜ'lerle olan ticaretlerinde tarife imtiyazları sağlamaları gereğine de işaret ettiler. Onlara göre, ancak böyle olduğu takdirde hem gelişmiş ve hem de az gelişmiş ülkelerin beraberce fayda sağlayabilecekleri bir kalkınma rejimi kurulabilecekti (Gilpin, 2001: 307).

Aslında, yapısalcıların üretim sürecinde sermaye birikimine, iktisadi büyümede de imalat sanayisine özel önem atfetmeleri AGÜ'lerin kalkınması bakımından önemli bir katkı getirmiştir. Aynı şekilde, özellikle kalkınmanın ilk safhalarında bulunan ülkelerin, uluslararası iş bölümündeki asimetric konumları itibariyle olabilen tehlikelerine dikkat çekmeleri aydınlatıcı olmuştur. Bununla beraber yapısalcı yaklaşımın görüşleri, ekonomik kalkınmaya yönelik olarak sadece kavramsal düzeyde değil, aynı zamanda sebep oldukları uygulama bakımından da haklı eleştirilere kapı açacak önemli zaafarla malül oldu. Bunların başında, oldukça idealistik bir şekilde yücelttikleri etkin devlet

müdahalesine olan naif yaklaşım gelmektedir. Bu anlamda bu yaklaşım savunucularının piyasa başarısızlığına karşı olan aşırı vurgu yapmalarının altında, “bu başarısızlıkları düzeltmeye yönelik olarak dizayn edilmiş devlet aksiyonunun, doğrudan ve otomatik bir biçimde en iyi ekonomik performansı ve refahı sağlayacağına dair olan zımni bir inanç” yatmaktadır (Öniş, 1995: 99). Halbuki tersine çoğu kez, gerekli politik ve kurumsal tedbirlerin alınmadığı bir ortamda devlet aksiyon ve müdahalesi giderek yoğunlaştıkça, “rant kollayan” (rent-seeking) çıkar gruplarının hem sayıca artması ve hem de güç kazanması söz konusu olmuştur.¹ Mesela, ithal ikame sanayileşme stratejisinin tarife, kota ve aşırı değerli kur politikası ile sürdürülen uygulamaları, kolay aşama olan tüketim malları kategorisinden ara ve yatırım mallarına yöneldikçe gelişen ülke ekonomilerine önemli maliyetler getirmiştir. Pek çok ülke ve sektör üzerinde yapılan çalışmalar, bu sanayileşme stratejisi için yapılan korumanın aşırı olduğunu ve etkin olmayan bir kaynak tahsisine yol açtığını ortaya koymuştur (Hirschman,1968; Bruton, 1970). 1970 sonları ve 1980 başlarına gelindiğinde ne büyük çapta yapısalci şemsiye altında toplanabilecek kalkınma iktisadı kalmıştır; ne de onların aktif devlet müdahalesi çerçevesindeki ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi, beklenen başarıyı gösterebilmiştir. Bu model çerçevesinde kalkınmaya çalışan ülkelerin büyük çoğunluğu, ağır dış borç sorunları ile biten bir hayal kırıklığı ile karşı karşıya kalmıştır.

B. Neoklasik Görüş

1960 ve 1970’lerde yapısalci ve Keynezyen kalkınma yaklaşımlarına neoklasik iktisatçılar tarafından tepkiler gelmiştir. Bu iktisatçılar, aslında bütün toplumlar için eşit şekilde geçerli olan tek bir ekonomik sistemin varlığına inanmaktaydılar. Neoklasik iktisatçılar, az gelişmişliğin temel kaynağının iktisadi teşvikleri amacından saptıran, piyasa güçlerini hareketsiz hale getiren ve böylece aslında iktisadi gelişmeye de mani olanın, devlet müdahalesini gerektiren politikaların bizatihi kendisi olduğunu iddia etmişlerdir. Yani onlara göre, AGÜ’lerin problemlerinin sorumlusu, kalkınma iktisatçılarından iddia ettikleri gibi devlet müdahalesini gerektiren piyasa başarısızlıklarından ziyade devlet müdahalesidir. Yine onlar, disiplinsiz devlet politikalarının AGÜ’leri aşırı derecede yüksek enflasyon oranları ve devlet borçları ile karşı karşıya bırakmakta olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Neoklasiklerin AGÜ devletlerine temel önerisi, devletin piyasanın temel prensiplerine sadık kalması ve ekonomiden elini çekmesidir. Onlara göre, bu öneriler hayata geçirilirse,

¹ Rant kollama literatürüne dair ilk izler Tullock’da (1967) bulunmaktadır. Ayrıca bu literatüre olan diğer önemli katkılar, Krueger (1974) ve Bhagwati (1982) çalışmalarıdır. “Rant kollama” terimini ilk kullanan Krueger (1974), bu terimi ‘ithalat yapmakta gerekli sınırlı lisans belgelerini hükümetten alabilmek için firmaların giriştikleri faaliyetler’ olarak kullanmaktadır. Onun bu çalışmasında örnek olarak yer verdiği iki ülkede, ithalat lisansları üzerindeki rant kollama maliyetlerinin GSMH’a oranı 1964 Hindistan’ı için yüzde 7.3 ve 1968 Türkiye’si için ise yaklaşık yüzde 15 civarında tahmin edilmektedir.

AGÜ'ler bu durumda özel teşebbüs insiyatiflerinin ekonomik kalkınmayı gerçekleştireceği uygun bir ekonomik ortam oluşturabileceklerdir (Gilpin, 2001: 312).

Bir açıdan bakıldığında neoklasik kalkınma teorisinin yeniden ortaya çıkışının temelinde “kamusal tercih” ve “rant kollama” literatürünün önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu iki neoklasik yaklaşım, yapısalci görüşün temel prensiplerine karşı önemli soru işaretleri koydular. Bunlardan kamusal tercih görüşünde, ithal ikamesi uygulamalarının gerçekleştiği çok sayıdaki ülke deneyimlerinin ve aşırı korumacılık biçiminde ortaya çıkan devlet müdahalelerinin devlet gücünü zayıflattığını ileri sürülmüştür. İthal ikameci sanayileşme hakkında, firmaların bu strateji altında ithalat lisansı ve uygun şartlarda kredi şeklindeki rantlar için lobicilik faaliyetlerine giriştiklerine vurgu yapılmıştır. Bu görüşe göre, böyle tipik bir ithal ikame ortamında lobicilik yolunda sarf edilen büyük meblağlardaki parasal tutarlar ise, kıt kaynakların üretken yatırımlardan sapmasına yol açmıştır.

Neoklasik kamusal tercih perspektifinin ikinci önemli bir çıkışı, devlet kavramsallaştırılması ile ilgilidir. Kamusal tercih teorisyenleri, devleti kendi şahsi zenginlik ve gücünü maksimize etmek temel hedefleri olan bürokrat ve siyasetçilerden oluşan, iyi örgütlenmiş bir grup olarak görmüşlerdir. Bu yüzden de böylesine bencil ve kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan siyasal elitin ve devlet yetkilerinin, sosyal refah veya halkın lehine olabilecek politikaları geliştirip uygulayabileceklerini beklemek naif bir düşünce olacaktır. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre ithal ikamesi modelleri zaman içinde dejenere olup, en sonunda büyük bir krize zemin hazırlayacaklardır (Öniş, 1999: 395).

Neoklasik Kamusal Tercih rant kollama perspektifinin tabii sonucu şudur ki, varolan doğal ekonomik düzenin çalışmasının bozulmamasını sağlayacak şekilde devlet ve politikanın, piyasanın dışına çıkarılması gerekir. Bu yaklaşımdan çıkan temel politik reçete, devlet müdahalesinin olabildiğince azaltmaktır. Büyük çapta gerçekleştirilebilecek serbestleşme ve özelleştirme faaliyeti, ekonomiyi sadece daha büyük bir içi ve dış rekabete açmak için değil, aynı zamanda devlet müdahalesi ile ortaya çıkabilen ve rant kollama ve lobiciliği mümkün kılan teşvikleri ortadan kaldırmak için de gereklidir.

Neoklasik kamusal tercih bakımından devletin pozitif rol aynayacağı alanlar da vardır. Bunların en başta gelenlerinden birisi mülkiyet haklarının teminat altına alınması, diğeri ise ekonomideki temel alt yapı hizmetlerinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla neoklasik kamusal tercih açısından “ideal devlet” piyasa mekanizmasının işleyişine sadece dolaylı bir biçimde ve minimal düzeyde müdahalesi olan devlettir. Bütün bu yanlarıyla beraber bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kamusal tercih anlamındaki neo klasik yaklaşımın, yapısalci kalkınma modellerinin gelişmekte olan ekonomilerde sebep olduğu veya olabileceği tehlikelere işaret etmesi bakımından aydınlatıcı olurken; ekonomilerde reform ve istikrar bakımından önerdiği ya da benimsediği siyasal yaklaşımlar açısından ise demokratik liberal bir ortamla bağdaşmamaktadır.

C. “Kalkınmacı Devlet” Görüşü

Gelişen ülkelerin kalkınmasında piyasa ve devletin nispi yerine ilişkin bir önemli tartışma, yeni sanayileşmiş Güney Kore, Taywan, Singapur ve Honkong gibi uzak doğu Asya ülkelerinin gerçekleştirdikleri başarılı performansın sebepleri çerçevesinde yaşandı. Neoklasik (neoliberal) yorum, bu ülkelerin ekonomik kalkınma yolunda elde ettikleri olağanüstü başarıyı, izledikleri “piyasa uyumlu” stratejilerile bağladı. Dolayısıyla onlara göre, devletten ziyade piyasalar, kalkınmayı gerçekleştirmeyi sağlayan yolu açmıştı. Yine onların açısından yeni sanayileşen Doğu Asya ülkelerinin ekonomilerini dış dünyaya açmaları, piyasaların doğru bir biçimde işlemlerini mümkün kılmak için devletin ekonomideki rolünü azaltmaları ve ihracata dayalı bir büyüme stratejisi takip etmeleri başarının arkasındaki temel faktörlerdi.

Ancak 1980 sonları ve 1990 başlarında, revizyonist olarak adlandırılan bir grup ekonomist Doğu Asya ülkeleri ve Japonya'nın kalkınmasında piyasa-devlet tartışmasındaki neoliberal yaklaşıma, oldukça farklı perspektiften bir yorumla karşı koydu. “Kalkınmacı devlet” teorisi diye adlandırılan bu yaklaşımda bu ülkelerin gösterdiği harika performans ve başarının temelinde, piyasayla uyumlu veya onu izleyen devletten ziyade çeşitli kurumsal düzenlemelerle piyasaya öncülük eden bir devlet vizyonuna vurgu yapıldı.² Aslında, Revizyonistlerin kalkınmacı devlet perspektifinde görülen özel mülkiyet ve piyasaya bağlılık, devlet müdahalesi ile iç içe girmektedir. Piyasa, küçük çapta bir siyasal elit ve ekonomi bürokrasisi tarafından yönetilirken, özel ekonomide yer alan iş dünyası ile bürokrasi eliti arasındaki ilişkiler kurumsallaştırılmıştır.

Kalkınmacı devlet perspektifinin taraftarlarının (revizyonist liberallerin) üzerinde hemfikir oldukları noktaların başında, böyle bir teorik çerçevede hareket eden Doğu Asya ülkelerinin izledikleri “stratejik sanayi politikası” gelmektedir. Revizyonist yazarlar için böyle bir politikanın ana amacı, çeşitli teşvik sistemleri vasıtasıyla ekonominin belirli alanlarında iktisadi kalkınmaya en önemli katkıları sağlayabilecek müteşebbis bir sınıf meydana getirmektir. Bilinçli bir devlet müdahalesi ile anahtar sektörleri teşvik etmek ve bu seçilmiş sanayileri uluslararası arenada rekabet edebilecek bir etkinliğe zorlamak, ekonomide kaynakların tahsisi açısından hayati öneme sahiptir. Bu şekildeki kaynak tahsisi serbest piyasa sistemi içinde olabileceğinden daha farklı bir üretim ve yatırım sistemini ortaya çıkardı. Devlet müdahalesi, stratejik sektörlerde arzu edilen düzeylere ulaşmak için verilen teşviklere karşılık en verimli sonuçlar almak için firma davranışlarına belirli bir disiplini de öngördü.

² “Kalkınmacı devlet” kavramını ilk ortaya atan, Japonya sanayileşmesi konusundaki eseriyle Chalmers Johnson (1982) oldu. Daha sonra Revizyonist olarak da nitelendirilen ve “kalkınmacı devlet” perspektifini benimseyen bazı iktisatçıların önemli çalışmaları arasında, özellikle bkz., Güney Kore hakkında Amsden (1989), Taywan hakkında Wade (1990).

Bu disiplin, iyi performans gösterenleri ödüllendiren; kötüleri cezalandıran biçimde işledi (Öniş, 1999: 201). İhracat piyasalarında en iyi performansı gösteren sanayiler, devletin sanayi politikaları ve finansal destek programlarından özellikle ve öncelikle yararlandırıldılar. Bu devlet, bankalar sistemi ve endüstri arasındaki yakın bağlara da işaret etmektedir. Banka kapitalinin geleceği parlak sektörlerle kanalize edilerek hızlı sanayileşmenin gerçekleştirildiği bu durum, “ittifak kapitalizmi” olarak da nitelendirildi. Bu yüzden, kalkınmacı devlet görüşünü destekleyenler, Doğu Asya yeni sanayileşmiş ülkelerinin olağanüstü başarısını açıklarken neoklasik serbest piyasa teorisi yerine “yönetilen piyasa” teorisini benimsediler (Wade, 1990).

III. Washington Konsensüsü: Minimalist Devlet ve Köktenci Piyasa mı?

1980’lerin başlarında dış şoklar, özellikle borç krizleri AGÜ’leri vurdu. Bu gelişmeler, temel ekonomi politikalarındaki zaafiyetlerle birleşince bu ülkelerde önemli bir daralma süreci baş gösterdi. Latin Amerika, Asya ve Afrika’daki pek çok ülke bu şoklara, ithal ikamesine dayalı stratejileri terkedip, bunların yerine özelleştirme ve liberalleşme politikaları ağırlıklı piyasaya dönük ekonomi reformlarını başlatmak suretiyle cevap verdi. 1980 sonlarına kadar, Asya ve D. Avrupa’daki eski sosyalist ülkeler bile, sistemli dönüşüme sebep olacak şekilde kendilerini hızlı bir reform sürecinin içine attılar. Dünya Bankası (DB) özellikle bu reform politikalarını hem teşvik etti hem de sağladığı yapısal uyum kredileri ile bu süreci destekledi. Yapısal uyum çalışmaları, makro ekonomik istikrar, liberalleşme, özelleştirme ve deregülasyonu içine aldı. Neoliberal yaklaşımdaki bu iktisat politikaları dizisi, 1980’lerden itibaren iktisadi kalkınmada devlet-piyasa rollerini biçimlendirmede en etkin bir teorik perspektif oldu. Neoliberal yaklaşım, devlet ve piyasayı kaynak tahsisinin rakip formları olarak ifade etti. Devletin kapsam ve boyutlarının daraltılması üzerindeki vurgu ve piyasa süreçleri ve özel sektör faaliyetlerinin etkinliğine olan güven, ekonomik büyüme bakımından hayati olarak görüldü.

Bretton Woods kuruluşları olan IMF ve DB ile ABD Hazinesinin üzerinde mutabık oldukları ekonomi politikaları dizisini J. Williamson, “Washington Konsensüsü” olarak başlıkladı (Williamson, 2000). Gore (2000) WK’nın bu temel yaklaşımlarını şu şekilde özetlemektedir: WK hükümetlerin “i) enflasyonu kontrol etmek ve mali açıkları azaltmak makroekonomik istikrarı gerçekleştirip sürdürmelerini; ii) ekonomilerini ticaret ve sermaye hesabını liberalleştirmek suretiyle dünya ekonomisi ile bütünleştirmelerini; ve iii) özelleştirme ve deregülasyon yoluyla yurt içi mal ve faktör piyasalarını liberalleştirilmesini mümkün kılan reformları yapmalarını” önermektedir (Gore, 2000: 789).

Neoliberal WK bireyseliğin önemine, piyasa liberalizmine, dışa dönük kalkınma anlayışına dayalı yeni bir kalkınma modelini önermektedir. Böyle bir modelin temel bir hareket noktası iktisadi hayattaki devlet rolünün minimize edilmesidir. Minimal devlet kavramı, devletin iktisadi faaliyetleri yönetim ve

düzenlemesinden çekilmesini ve kendisini savunma, asayiş, adalet, diplomasi, fiziki alt yapı ve istikrarlı bir makro ekonomik ortamı mümkün kılacak makul bir yasal çerçeveyi oluşturma gibi asli klasik fonksiyonlarla sınırlandırmasını gerektirdi. Neoliberal anlayış, aşırı ve geniş devlet müdahaleciliğinin, ekonomik geriliğin temel sebebi olarak göstermektedir. Washington Konsensüs, kaynakların etkin tahsisine yönelik olarak fiyatların doğru biçimde belirlenmesini mümkün kılmak için piyasa güçlerinin hiç bir biçimde engellenmemesi gereğine vurgu yapmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda WK'nın evrensel politik önerisi, ekonomideki devlet müdahalesini sistematik bir biçimde azaltılmasıdır. Bunu gerçekleştirecek mekanizma olarak da ticaretin liberalizasyonunu, özelleştirmeyi ve kamu harcamalarının azaltılmasını, döviz kuru, faiz oranı gibi kilit nispi fiyatların serbestçe belirlenmesini ön şartlar olarak öne sürmektedir. Bu unsurlar ekonomik büyümeye götüren yolun temel araçları olurken, devletin değişik müdahalelerle fiyatların oluşumunu etkilemesi (distorsiyon) veya “rant kollama” ortamının oluşmasına sebep olan aşırı korumacılık, teşvik ve lisans dağıtımı gibi politikalar ise kaynakların verimsiz kullanılmasına sebep olarak “hükümet (devlet) başarısızlıkları”na yol açmaktadır. Bu yüzden, WK'ya göre iktisadi gerilemeye sebep olan bu tür devlet müdahaleleri çözümden ziyade sorunun kaynağını oluşturmaktadır.

WK'nın teorik olarak öngördüğü devlet konsepti ile, 1980 ortalarından 1997 Asya krizine kadar IMF rehberliğinde gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya sokulmak istenen devlet-piyasa rolleri de gözden geçirilmesi gereken bir dönemdir. Latin Amerika ve Doğu Asya deneyimleri bu açıdan dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Latin Amerika krizlerinde yüksek düzeydeki borç ve enflasyon oranları en önemli problemlerin başında gelmekteydi. Uzun süren bir ithal ikame sanayileşme döneminin gereği olarak, bu bölgedeki ülkelerin önemli çoğunluğunda ekonomideki devlet rolünün ağırlığı oldukça ileri bir düzeye ulaşmıştı. Bu yüzden WK prensipleri, Latin Amerika'daki problemlerin temelinde yer alan etkin olmayan devletin alanını daraltmaya ve onun müdahalelerini minimize etmeye yöneldi ve serbest piyasa mekanizmasının ticaret ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla dış dünyaya açık olacak biçimde işlemlerini öngördü (Williamson, 2002). Ancak, 1990'ların başlarında Arjantin'de başarısızlığa uğrayan neoliberal programların sorumlusu tam anlamıyla WK prensipleri değildi. Zira, WK döviz kuru politikası için “rekabetçi” olanı önerirken, Arjantin para kurulu gibi sabit kur sistemini takip etti. Ayrıca, WK finansal disiplini önerirken, Arjantin uygulaması ise istikrar programını başarısızlığa uğratan biçimde disiplinden uzaklaştı. Dolayısıyla, populizm, yolsuzluk ve ahbap kapitalizmi, yılların sıkı çalışma ve basiretli yatırımlara dayalı olarak gelişen güçlü ekonomilerini zayıflatır hale getirdi (Chanda, 1998: 46-47). Dolayısı ile WK'nın Latin Amerika krizlerinin ortaya çıkışından bütün yönleriyle sorumlu tutulması mümkün değildir. Bununla beraber ortaya çıkan krizler, devletin ve ekonomi

yönetiminin kalitesini veya iyi yönetim meselesini de gündeme getirmiştir ki, bu önemli konular WK'nın prensipleri arasında mevcut değildi.

Devlet-WK ilişkisi kadar, WK-serbest piyasa politikaları da ele alınması gereken diğer bir noktadır. Bu bağlamda Doğu Asya krizinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Zira, DB 1993 Doğu Asya Mucizesi Raporu, bu bölgedeki ülkelerin hızlı kalkınma başarısını, Doğu Asya devletlerinin piyasa temel gerçeklerini doğru bir biçimde yerine getirmesine bağlamıştı. Halbuki 1997 krizi gösterdi ki, Doğu Asya'nın yeni gelişen ülkelerinin liberalleşmesi ve özellikle sermaye hesabının liberalleşmesi aşırı derecede hızlı olmuştur. Bu ülkeler aslında yüksek hacimdeki spekülasyon sermaye girişine bu ülkeler hazır değillerdi.³ Nitekim WK kurumlarından DB bizatihi kendisi de bu durumun doğruluğunu bir raporunda itiraf etmek zorunda kalmıştır. Rapor, WK perspektifinin *piyasa* ile ilgili olarak önerdiği "liberalleşme"nin kendi başına yeterli olmadığı saptamasında bulunurken, "aşamalı gelişen bir liberalleşme"nin daha isabetli bir yaklaşım olabileceğine yer vermiştir (World Bank, 2000: 69-85).

Neoliberal WK prensipleri aslında iktisadi kalkınmada devleti ne tamamen dışlayan, ne de piyasayı köktenci bir tavırla ekonomilerdeki alınması gereken her kararın temel referans noktası yapmak istemektedir. Bununla beraber, gerek Latin Amerika krizlerini netice veren yanlış devlet uygulamaları veya IMF gözetiminde devreye sokulan aşırı sayılabilecek liberal uygulamalar, WK prensiplerinin yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, gelişen ülkeler bakımından hem devlet ve piyasa unsurlarının yeniden tanımlanması ve fonksiyonlarının yeniden belirlenmesi; hem de bu ülkelerdeki devlet-piyasa etkileşiminin nasıl olması gerektiği konusu, WK paradigmasında bir düzeltme teşebbüsüne yol açtı ki, bu Washington-Sonrası Konsensüs yaklaşımına zemin hazırladı.

IV. Washington Sonrası-Konsensüs (WSK): Washington Konsensüse Yapılan "Balans Ayarı" Ne Ölçüde Ayarında?

Son yıllarda gelişmekte olan ülkelere önerilen istikrar ve kalkınmaya yönelik iktisat politikası öneriler demeti olan ve nispi olarak katı neo-liberal yaklaşımlara dayalı Washington Konsensüs'den Washington Sonrası Konsensüs (WSK) olarak isimlendirilen farklı bir senteze doğru güçlü bir eğilim ortaya çıktı. Her ne kadar, bu doğrultudaki değişim süreci Bretton Woods kuruluşlarının her ikisinin de eski politik bakışlarından belirli ölçülerde uzaklaşmalarını ifade etse de, Dünya Bankası, IMF'ye göre çok daha öncü bir rol oynadı.

³ 1996 ve 1997 arasında Tayland, Malezya, Güney Kore ve Filipinler'den çıkan net sermaye çıkışı 105 milyar ABD Doları idi (Rigg, 2002: 148).

A. WK'dan WSK'ya Değişen Amaç ve Araçlar

İki paradigma arasındaki farkı tam olarak belirlemek için, her iki yaklaşımın temel profilini ana hatlarıyla ortaya koymak mümkündür. WK, makroekonomik istikrar, özelleştirme ve liberalizasyonun iyi bir ekonomik performans için yeterli olduğunu öngören oldukça basitleştirilmiş bir varsayıma dayanıyordu. Yine WK, ekonomik geriliğin en önemli göstergesi olan fakirliğin sadece artan ekonomik büyümenin otomatik bir sonucu olarak giderilebileceğini kabul etmekteydi (Tablo 1).

Tablo 1 Washington Konsensüs (WK): Amaç ve Araçlar

Amaç	Ekonomik Büyüme
Araçlar	Makroekonomik İstikrar Ticaretin Liberalleştirilmesi Özelleştirme

Kaynak: Williamson, 2000.

Diğer taraftan yeni paradigma (WSK), büyük ölçüde WK'nın sürekli teorik ve politik düzeyde ithamlara maruz kaldığı eksik yönlerin giderilme çabası ile oluşmuştur. Buna göre WSK, öncelikle devletin piyasaya yönelik bazı müdahalelerinin pozitif bir katkı getirebileceğine ve piyasa mekanizmasının iyi ve verimli işleyişi için çeşitli kurumlara olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede geliştirilmiş paradigmanın üzerinde yoğunlaştığı en temel konu ise, fakirliğin azaltılmasına yönelik, eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin geliştirilmesi bakımından devlet ve diğer sivil toplum insiyatiflerine yer vermesi olmuştur.

Bu tarzdaki görüşlerin gelişmesine katkı sağlayan Dani Rodrik (1997, 1999), Paul Krugman (1990), Stanley Fischer (2003) gibi önemli ekonomistlerin çalışmalarının yanında, Joseph Stiglitz (1998, 2001, 2002) yeni paradigmanın gelişmesine en önemli katkıyı sağladı. Stiglitz'in çalışmalarına dayalı olarak, WSK'nın tipik bir profili ortaya konabilir (Tablo 2).

Tablo 2. Washington Sonrası Konsensüs (WSK): Amaç ve Araçlar

Amaçlar:	Yaşam Standardında Artışlar Sürdürülebilir Kalkınma (doğal kaynakları koruma, sağlıklı bir çevre) Eşitlikçi Kalkınma Demokratik Kalkınma
Araçlar:	Finansal Düzenleme Rekabet Politikası Beşeri Sermayede Yatırım Teknoloji Transferi

Kaynak: Stiglitz, 1998.

Washington Sonrası Konsensüs hem daha geniş bir amaç ve hem de daha fazla bir araç setine sahiptir. Ekonomik büyümeye ek olarak, Stiglitz gelişmiş yaşam standardı, sürdürülebilir kalkınma, eşitlikçi ve demokratik kalkınma gibi daha ileri amaçları hedef alarak ortaya koydu. Sürdürülebilir sonuçlar elde edebilmek için, özelleştirme ve liberalizasyon rekabetçi piyasalar ve işleyen finansal sistemler bakımından önemlidir. Örneğin, rekabetçi piyasaları oluşturmadan gerçekleştirilen bir özelleştirmenin, özel monopollerin kamu tekellerinin yerine geçmesinden başka bir sonucu olmayacaktır. Böyle bir sonuç ise ne büyümeyi ne de refahı arttıracaktır. Beşeri sermaye ve araştırma-geliştirme, iktisadi büyüme ve kalkınmanın iki diğer önemli unsurudur. Aratırma-geliştirme alanına yapılan yatırım, yüksek maliyetlere sebep olacağı ve ancak uzun dönemde verimli neticeleri alınabileceği için, teknoloji transferi tek alternatif olarak kalmaktadır. Hem beşeri sermayenin gelişimi hem de teknoloji transferi açısından devlete oynayacağı önemli bir rol düşmektedir.

B. WSK'da Devlet ve Piyasa Yaklaşımları

WSK'nın devlet rolüne ilişkin değerlendirmesi, bir açıdan aslında neoklasik (ortodoks-liberal) görüş ile revizyonist (kalkınmacı devlet) görüşleri arasındaki farkın oldukça daraldığı anlamına gelmiştir (Rigg, 2002: 151). Hatta bu anlamda WSK ile “yapısalcı” görüş arasında da bir benzerlik kurulabilir. Zira, her ikisinde de piyasa başarısızlıkları önemli kabul edilir ve aktif devlet müdahalesi ile düzeltilmesi beklenir. Fakat, WSK mantığının farkı, yapısalcı görüşün ulusal kalkınmacı anlayışın ilerisine geçer ve “devlet başarısızlıkları”ndan kaçınmak için devlet performansının nasıl geliştirileceğine odaklanır. Bu çerçevede Stiglitz'in katkısı önemlidir. Stiglitz devlet etkinliği ve piyasa fonksiyonerliği arasında bir simetri görmektedir. Yani, devletin etkinliği için piyasa benzeri mekanizmaları kullanmak gerekirken, piyasaların etkin fonksiyonerliği için ise devletin etkin bir biçimde işlerliğine ihtiyaç vardır (Öniş ve Şenses, 2004: 15). Dolayısıyla, WSK her ne kadar ekonominin liberalleştirilmesine ve piyasaya daha fazla dayanmasına rağmen, devlet ve piyasalar birbirlerinin tamamlayıcıları olarak kabul edilmektedir.

WSK açısından devlet performansını geliştirmede piyasanın önemi bazı hayati unsurları da içine almaktadır. Birincisi, yurt içi teşvik yapısı ve ödül sistemleri devlet bürokrasisinin kalitesini geliştirmek bakımından kritik önemdedirler. İkincisi, devlet rekabet şartlarını iyileştirmekle sadece piyasalara değil aynı zamanda kendi verimliliğine de hizmet edebilir. Devlet rekabetçi kamu kurumları oluşturabilir ve özel firmaları kamu kurumları ile rekabete teşvik edebilir (Öniş ve Şenses, 2004: 16).

Diğer taraftan devlet, piyasanın gelişmesine bir kaç şekilde katkıda bulunabilir. Birincisi, devletin aktif rolü için vurgulanan alanların başında finansal sistemin düzenlenmesi gelmektedir. Bu alandaki düzenleme, yetersiz sermaye yapısına sahip bankaların oluşturduğu aşırı riskle ilgili olup, amacı banka sistemindeki mudilerin güvenini arttırmayı ve sermayenin mobilitesini

yatırımların tahsisi açısından geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçeveden geriye bakıldığında, Doğu Asya ve Latin Amerika krizleri ve Doğu Avrupa geçiş dönemi sancuları göstermiştir ki, ekonomilerin toparlanması ve kalıcı bir büyüme trendine girebilmesi için sadece bazı finansal öğelerin, liberal ve şeffaf deregülasyonun sağlanması yeterli değildir. Çünkü kurumsal düzenlemeler, finansal piyasaların yeniden düzenlenmesi ve hükümetlerin basiretli politikaları da aynı oranda hayati önemdedir.⁴ İkincisi, devlet eğitim alanına vereceği destekle daha yüksek kalitedeki işgücü arzını arttırabilir. Üçüncüsü, devlet düzenleyici bir aksiyon içinde taşımacılık gibi alt yapı hizmetlerini makul fiyatlarla temin edebilmesini güvence altına alabilir. Dördüncüsü devlet, teknolojinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında hayati bir rol oynayabilir. Mesela, böylece, tarımsal üretim ve verimin gelişmesine katkı sağlayabilir. WSK bakımından öngörülen devletin iktisadi hayattaki bu rolleri, iktisadi kalkınmada artık devletsiz modellerin kilit Bretton Woods kurumları tarafından da mümkün görülmediği anlamına gelmiştir.

Philips ve Higgot (1999)'un da belirttiği gibi, devlet bilhassa Latin Amerika ve Doğu Asya krizlerinden sonra sadece kamusal 'mallar'ı çok daha iyi bir düzeye getirmek için değil, aynı zamanda özellikle küreselleşmeden kaynaklanan kamusal 'kötüler'i iyileştirmek için de gerekmektedir. Devlet rolü üzerindeki vurgu, piyasanın formülden çıkartılması anlamına gelmemektedir. Buna karşılık, piyasa reformlarının başarısı bakımından devlet kapasitesinin etkin biçimde genişletilmesi gereğine ve böylece gelişen ülkelerin kalkınmasında oynayacağı kilit role vurgu yapılmaktadır. Zira, DB'nın bir raporunda işaret edildiği gibi, zaman zaman piyasa reformları, yoksul insanlar için beklenmeyen (baştan niyet edilmemiş) sonuçlar doğurabilir (World Bank, 2000: 76). Rapor bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde yapılacak reformların bu ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel şartlarına uygun hale getirilmesi gereğine vurgu yapmaktadır.

WSK, iktisadi büyüme hedefinin yerine daha öncelikli hedef olarak yoksulluğun azaltılması üzerinde durmaktadır. Kamusal kaynakların daha büyük bir payının sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi için tahsis edilmesine taraftar olmaktadır (Hayami, 2003: 61). Böylece, WSK bir taraftan hala mali disiplin, serbest piyasalar ve dışa açılmadan bahsetmektedir. Fakat, diğer taraftan aynı zamanda WK perspektifinin aksine, piyasalar, devlet ve sivil toplum arasındaki karşılıklı ilişki bakımından daha insan merkezli ve daha ılımlı bir vizyona sahip olduğunu da göstermektedir.

WSK'nın son olarak üzerinde durulması icap eden temel bir noktası, etkin ve demokratik yönetim yapısına verdiği önemdir. Teorik olarak yönetim yapısı, siyasetçi, bürokrat ve özel sektör unsurlarını etkileyen ve vatandaşların kendi aralarında ve devlet yetkilileriyle olan ilişkilerini etkilemektedir. Etkin

⁴ Gelişmekte olan ekonomilerin kurumsal düzenlemelerinin öneminin, Doğu Avrupa geçiş ekonomileri açısından detaylı bir analizi için, bkz., Kolodko, 1999.

hükümet yapıları, beş kilit prensibe dayanmaktadır: kredibilite, hesap verilebilirlik, katılım, öngörülebilirlik ve şeffaflık. Bunlar, kamu kaynaklarının sağlam yönetimi için gerek duyulan, özel sektöre ihtiyaç duyduğu güvenli ortamı sağlayan ve (herhangi bir imtiyaza ya da ranta yol açabilecek alanlara meydan vermeksizin) kamu-özel sektör arasındaki üretken iş yapma yeteneğinin gelişmesini mümkün kılan faktörlerdir (Ahren, 2000: 18). Latin Amerika krizleri ve Doğu Avrupa ekonomisinin geçiş dönemi boyunca geçirdikleri deneyimler gözden geçirildiğinde, WSK'nın bu yönü hiç şüphesiz onu WK'dan önemli derecede farklı kılmaktadır.

C. WSK Perspektifinin Yetersizlikleri

WSK, iktisadi kalkınma alanında devlet ve piyasa kavramları ile onların etkileşimine ve sosyal problemlere olan yaklaşımlarında önemli yenilikler getirmiş olmasına rağmen, bazı sınırlamalara ya da açmazlara da sahiptir. Öncelikle, WSK'nın gelişmekte olan ülkeler için öngördüğü sistemik eğilim sadece ulusal reformları gerektirmekte, fakat global reform ve düzenlemelerden hiç bahsedilmemektedir. Mesela, global piyasa başarısızlığı olarak, “çevre” ülkelerde ortaya çıkan bulaşıcı finansal istikrarsızlıkları önlemeye yönelik ve uluslararası bir koordinasyona tabi bir vergiye (mesela Tobin vergisi gibi) sıcak bakmamaktadır. Halbuki, IMF'de dahil olmak üzere diğer önemli uluslararası finansal kuruluşlar, artık giderek kısa dönem istikrarından ziyade uzun dönemli yapısal ve kurumsal önlemlere önem verdikleri halde, bu önlemlerin global düzeyde ele alınmasına yönelik bir girişimde bulunmamaktadırlar (Öniş ve Şenses, 2004: 18).

İkinci olarak, IMF'nin kısa dönem uyum ve düzenleyici reformlar üzerine odaklanması, gelişen ülkelerde stand-by programlarını fakirlik konusu üzerinde doğrudan sınırlayıcı bir etki yapmaktadır. Bütçe fazlasının oluşturulmasına yönelik maliye politikaları sosyal harcamaları azaltmakta ve sonuçta yoksulluk sorunu üzerinde başta IMF olmak üzere Bretton Woods kuruluşlarının samimiyetleri konusunda ciddi şüpheler oluşturmaktadır. Nitekim, Arjantin ve Türkiye gibi gelişen ekonomilerdeki krizler karşısında bu kurumların yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliğine karşı gerektiğince duyarlı olmamaları, bu kurumların yoksulluk meselesini neoliberal fikirleri daha da genişletip derinleştirmenin bir aracı olarak kullandıkları düşüncesini güçlendirmektedir.

Üçüncü olarak, istihdam konusunda daha çok teknoloji transferine yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kolaylaştırılmasına ağırlık vermektedir. Halbuki, fakirlik kısır döngüsüne son veren örnekler (yeni sanayileşmiş ülkeler gibi) aktif sanayileşme politikasının önemini gösteriyor. Diğer taraftan, WSK'nın yine istihdama yönelik eğitim ve beşeri sermaye oluşumuna olan vurgusu, yeterli ve hızlı büyümenin olmadığı durumda ise işsizlik ve beyin göçü ile sonuçlanma riskini yeterince dikkate almıyor. Buna mukabil, niteliksiz veya yarı nitelikli işgücü göçüne karşı var olan uluslararası engeller ayrı bir ironik durumu ortaya koyuyor (Öniş ve Şenses, 2004: 20-22).

Son olarak, şeffaf ve hesap verilebilirlik ilkeleri için demokratik yöntemlere önem veren bu kurumlar, yine ironik olarak kendi çalışmalarında bu öğeleri tam olarak yansıtamamışlardır. Gelişmekte olan dünyanın Washington merkezli uluslararası finansal kuruluşlarda yeterince temsil edilemedikleri gibi, hegemon ülke çıkarlarının önde geldiği bir ortamda, karar alma bakımından gelişen ülkeleri de içine alan daha çoğulcu bir yapı da sergileyememektedirler.

V. Sonuç

İktisadi büyümeyi istikrar içinde sürekli kılmak, yaşam kalite ve standartlarını yükseltmek hemen her ülke için olduğu kadar, bilhassa az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler için gerçekleştirilmesi daha zorlu bir hedef olarak durmaktadır. Fakirlik kısır döngüsünü kırıp ekonomik refahı kabul edilebilir bir düzeye çıkarmak, dünya ekonomisinde en zorlu konulardan biri olarak görülmektedir. Böyle bir hedefi gerçekleştirmekte hangi yolun en doğrusu olduğu ve özellikle devletin mi yoksa piyasanın mı daha fazla yönlendirici olması gerektiği konusunda akademisyenler, siyasetçiler ve diğer uzmanlar arasında yoğun bir tartışma özellikle II.Dünya savaşından günümüze kadar süregelmiştir. Tartışma bu iki taraftan herhangi birisi için kesin ağırlığı ile sonuçlanmaktan ziyade, daha çok iktisadi kalkınma alanında bu ikisinin hangi biçimde etkileşim içinde olacağı konusunda yaşanmıştır.

Gelişen dünyanın kalkınma düşünce ve uygulamasına 1970’li yıllara kadar, aktif devlet müdahalesine ağırlık veren “yapısalcı” görüşler hakim oldu. Ancak, bu görüşlerin benimsemiş olduğu içe dönük ithal ikameci kalkınma anlayışı, çoğu zaman rantçılık ve lobiciliğe sebep olan irrasyonel uygulamaların dışında uluslararası ortamdaki dış şoklara da mukavemet edemeyince, piyasayı öne alan neoklasik kalkınma anlayışı gündeme geldi. 1990’ların başında revizyonist kalkınmacı devlet yaklaşımı, özellikle Doğu Asya ülkelerinin başarısında devletin öncü ve “piyasayı yöneten” rolüne önemli bir vurguda bulundu. Latin Amerika’dan başlayarak gelişen dünya krizlerine, ABD ve Washington merkezli finansal kuruluşlar, küresel bir reçete oluşturdular. İktisadi istikrar ve kalkınma için devleti minimize edip, piyasayı hakim kılmayı çalışan Washington Konsensüs böyle bir reçete olarak, 1990’lı yıllar boyunca ortaya çıkan kriz ve bunalımlara çare olamadı. Washington- Sonrası Konsensüs devlet ve piyasanın eşanlı biçimde performansını nasıl geliştirileceği sorununu çözmeye yönelik olarak üretilen yeni neoliberal bir formül oldu. WSK, sadece finans alanında olduğu gibi önemli piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmekte devletin aktif rolüne olan ihtiyacı değil, aynı zamanda bizatihi devletin kendi performansının nasıl geliştirileceği ile ilgili yeni unsurlar getirdi. Ayrıca, WK’nın aksine kalkınmada doğrudan doğruya insanın hayat standartlarını yükseltmeyi ve yoksulluğu gidermeyi hedefleyen söylemleri ortaya koydu. Bütün bu yeni unsurlar, hiç şüphesiz küresel güçler ve finansal kuruluşların gelişmekte olan ülkelerle ilişkileri bakımından daha olumlu ileri bir

düzeğe işaret etmektedir. Ancak gelişen ülkeler piyasalarının, küreselleşmenin ortaya çıkaracağı istikrarsızlıkların olumsuz sonuçlarına karşı korunabilmesi için, sadece devlet ve piyasaların yeni kurumlarla geliştirilmesi değil, aynı zamanda Bretton Woods kuruluşlarının da daha demokratik biçimde yeniden yapılanmasına ihtiyaç vardır.

Abstract: After structuralist, neoclassical and revisionist developmental state approaches Washington Consensus as a paradigm of neoliberal age was a “market friendly” prescription proposed by the international financial institutions towards developing countries. However, when the experiences with neoliberal policies of these countries result with the crises, Post-Washington Consensus (PWC) has emerged as the set of the renewed neoliberal economic policies which seems to be a far better approach in terms of promoting the performance of state and market. The aim of the paper is to examine the roles of state and market in the process of economic development, and, in particular, to discuss it in the framework of Washington Consensus and PWC paradigms. While the paper accepts that PWC provides a significant improvement over the Washington Consensus, it also points out some limitations and dilemmas of the new paradigm.

Key Words: Economic development, undergraduated countries

Kaynakça

- Ahrens, J. (2000). “Toward a Post-Washington Consensus: The Importance of Governance Structures in Less Developed Countries and Economies in Transition”, Erişim: <http://www.sigov.si/zmar/apublic/jiitd/iib0400/08-ahren.pdf>, 7.06.2004.
- Amsden, A. (1989). **Asia’s Next Giant: South Korea and Late Industrialization**. Oxford University Press, New York.
- Balaam, David N. and M. Veseth. (2001) **Introduction to International Political Economy**, 2nd Edition, NJ: Prentice Hall, Inc, Upper Saddle River.
- Bhagwati, Jagdish N. (1982). Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities *Journal of Political Economy*, Vol. 90, No. 5 Oct, ss.988-1002
- Chanda, N. (1998) “Rebuilding Asia” *Far Eastern Economic Review*, 12 February, ss.46-50.
- Fischer, S. (2003). “Globalization and its Challenges”, Richard T. Ely Lecture, *American Economic Association, Papers and Proceedings*, May, 1-38.
- Gilpin, R. (2001). **Global Political Economy**. Princeton University Press, Princeton.
- Gore, C. (2000), “The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries”, *World Development*, 28, 5, ss.789-804.
- Hayami, Y. (2003). “From the Washington Consensus to the Post-Washington Consensus: Retrospect and Prospect” *Asia Development Review* 20, 2. ss. 40-65

- Hirshman, A.O. (1968). "The Political Economy of Import Substituting Industrialisation in Latin America" *Quarterly Journal of Economics*, 82, 1, February. ss.1-32.
- Johnson, C. (1982). **MITI and the Japanese Miracle: Growth of Industrialization Policy**, Stanford University Press, Stanford.
- Krueger, A. O., (1974), "The Political Economy of the Rent-Seeking Society," *The American Economic Review*, 64, ss.291-303.
- Krugman, P. (1990) **The Age of Diminished Expectations**. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Kolodko, G.W. (1999). "Transition to a Market Economy and Sustained Growth. Implications for the Post-washington Consensus" *Communist and Post-Communist Studies*, 32, ss.233-261.
- Myrdal, G. (1957). **Economic Theory and Underdeveloped Regions**. Duckworth, London.
- Nurkse, R. (1961). **Equilibrium and Growth in the World Economy: Economic Essays**, Harvard University Press, Cambridge.
- Öniş, Z. (1995). "The Limits of Neoliberalism: Toward a Reformulation of Development Theory", *Journal of Economic Issues*, 29, 1, ss. 97-119.
- _____, (1999). **State and Market**, 2. Edition. Boğaziçi University Press, Istanbul.
- Öniş, Z ve F. Şenses. (2004). "Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal
- Phillips, N and R. Higgott. (1999). "Global Governance and the Public Domain: Collective Goods in a Post-Washington Consensus Era" CSGR, University of Warwick, Working Paper. No. 47/99 Erişim:<http://www.csgr.org>, 11.12.2004.
- Prebish, R. (1959). "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries." *American Economic Review*. Papers and Proceedings. Vol. XLIX, May, 2: 251-278
- Rigg, J. (2002) "Of Miracles and Crises: Re-interpretation of growth and decline in East and Southeast Asia" *Asia Pacific Viewpoint*, 43, 2 (August): ss.137-156
- Rodrik, D. (1997). **Has Globalization Gone Too Far?** Institute of International Economics, Washington, D.C.
- _____, (1999). **Making Openness Work: The New Global Economy and the Developing Countries**. Overseas Development Council, Washington, DC.
- Singer, M. (1950). "The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries. *American Economic Review*. Papers and Proceedings. Vol.XL., May: 473-481.

- Stiglitz, J. (1998). *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, The 1998 WIDER Annual Lecture, Helsinki.
- _____, (2001). “An Agenda for Development for the Twenty-First Century” A. Giddens (der.) *The Global Third Way Debate*, Polity Press, Cambridge, UK, ss. 340-357.
- _____, (2002). **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı** (Çev. A. Taşçıoğlu ve D. Vural), Plan B, İstanbul.
- Tollison, R. D., (1982), “Rent-Seeking: A Survey,” *Kyklos*, 35, ss.575-602.
- Tullock, G. (1967). Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft. *Western Economic Journal* 5 (June), ss. 224–232.
- Wade, R. (1990). **Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization**. University Press, Princeton
- Williamson J. (2000). “What Should the World Bank Think about the Washington Consensus?” *The World Bank Research Observer*, 15, 2 (August), ss. 251–64.
- _____, (2002). “Did the Washington Consensus Fail?” Outline of Remarks at the Center for Strategic & International Studies. 6 Kasım 2002 World Bank (2000). **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, OUP, Oxford.

<http://home.ku.edu.tr/~zonis/OnisZiyaandSensesFikret-Post-WashingtonConsensus.pdf>, 27.06.2004.

<http://www.iie.com/publications/papers/williamson1102.htm> 11.01.2004.